

BANSKA HRVATSKA U GODINAMA GLADI 1814-1817.

Slavko Gavrilović

U svojim uspomენama hrvatski plemić, grof Oršić zapisao je da su celu jesen 1813. godine padale velike kiše, da je došlo do poplava, da se moglo zasejati vrlo malo ozimih useva, zbog čega je to »u svakom pogledu bila jedna od najlošijih godina« iza koje su došle oskudica, glad i skupoća.¹

Podaci očuvani u arhivima triju hrvatskih županija i palatina Ugarske omogućuju da pobliže prikazemo prilike u Banskoj Hrvatskoj u godinama koje ulaze u red najtežih u istoriji njenog stanovništva.

I

Ishrana naroda u hrvatskim županijama nikad nije išla bez teškoća tako da je svaka nerodnija godina dovodila do pretnje gladu, kao što je, primera radi, u križevačkoj županiji bilo 1801. i 1803. godine kad je narodu od države razdeljeno žitarica u vrednosti od oko 79.000 forinti koje su vraćane punih deset godina.²

Na mršav urod iz 1813. došao je sasvim slab urod 1814, što je potkraj novembra 1814. godine Skupštinu Križevačke županije primoralo da preko Ugarskog namesničkog veća od erara zamoli pomoć u žitaricama. No, umesto pomoći Namesničko veće je Županiji uputilo samo okružnicu kojom joj je skretalo pažnju na špekulante, u prvom redu Jevreje kojima je trebalo zabraniti da od žitarica peku rakiju i vare pivo kako bi se što više hrane sačuvalo za oskudicom ugroženo stanovništvo.³ Od susedne, pak, Varaždinske županije stiglo je upozorenje da seljaci, iako su suočeni sa oskudicom hrane, kupuju skupe, ukrašene opaklije, što treba zabraniti ne samo na javnim sajmovima nego i kao prodaju po kućama.⁴

¹ Rod Oršića, uredio Adam grof Oršić Slavetički, Zagreb 1943, 109—110. Istoričar T. Smičiklas, Poviest hrvatska II, Zagreb 1879, 422—423, dao je o tom periodu, pomerivši ga malo unapred, sledeći uopšteni sud: »Grozni glad pritiskao je narod u Hrvatskoj od god. 1816—1819. Pripovedaju suvremenici, da je jedan vagan pšenice tih godina bio u cieni do sedamdeset forinti. U njekih krajevih kamo nije bilo sgodnih puteva, umirali su ljudi od gladi. Vlada je mjestimice pomogla narodu obaljenjem carine i građenjem puteva i stekla si njegovu zahvalnost.«

² Arhiv Hrvatske u Zagrebu, Acta congregationalia Križevačke županije 9—12 iz 1814. god.

³ Isto, 60, 68 iz 1815. god.

⁴ Isto, 82/1815.

Skupština Križevačke županije prihvatila je gornja upozorenja ali oskudicu nije mogla da ublaži: jedni seljaci pismeno a drugi usmeno tražili su pomoć, tvrdeći da glad već nastupa. Slobodnjaci iz Đelekovca su zavapili za žitom od erara, izjavivši da ih je glad pritislala i već dovela do očajanja, da su bez sredstava te da je pomoć javne vlasti postala neizbežna. Županijskoj skupštini nije preostalo drugo nego da 18. januara 1815. ponovi molbu Nemesničkom veću od koga je, mesec dana kasnije, stiglo naređenje da Županija pošalje spisak glada ugroženih podanika.⁵ Pošto su traženi spiskovi sačinjeni, Županija je utvrdila da je potrebno nabaviti 8.684 merova žitarica, koje je u naturi i zatražila od erara, ali je car, umesto te količine žitarica, odobrio samo zajam od 10.000 forinti uz 4% kamate, s tim da novac bude razdeljen najugroženijim podanicima. Županijska skupština je 9. marta otpisala Nemesničkom veću da je odobrena suma nesrazmerno mala i da bi jedva bila dovoljna za nabavku žita za samo dva slobodnjačka sela, Đelekovac i Tržac, čiji su stanovnici pre drugih zaslužili pomoć pošto su, kao banderijalci, o svom trošku učestvovali u ratu. Stoga je potrebno da seljacima bude odobrena celokupna tražena količina u naturi ili onoliko novca koliko je potrebno da se ta količina žitarica kupi pošto je stanje tako teško da ne trpi nikakvo odlaganje.⁶

Utešne vesti stigle su samo od moslavačkog kotarskog sudije Maksimilijana Terputca koji je saopštio da je Zagrebački kaptol odlučio da hranom snabde svoje podanike na posedu Prečec a da će tako postupiti i moslavački spahija, grof Josip Erdedi. Dok je grof Đuro Erdedi već kupio žito u Banatu, Terputec je sa sigurnošću verovao da će tako učiniti i grofovi Karlo i Franjo Erdedi kao suvlasnici moslavačkog spahiluka i moćni magnati.⁷

Izveštaji iz Podravine, međutim, bili su krajnje zabrinjavajući. Iz Ludbrega je javljeno da mnogi podanici već mesecima nisu videli hleba a da ipak moraju mesom i drugim namirnicama snabdevati vojsku koja se tamo nalazi. Sudija Martin Kanižaj iz podravskog Otoka tvrdio je da je stanje tamošnjih podanika potpuno očajno, da vlada prava glad, da im spahiluci ne mogu pružiti nikakvu pomoć te da oni stalno opседаju njegovu kuću, vapiju za hranom dok stižu izveštaji o krađama i preti opasnost od ekscesa i najgorih posledica. Bedu koju narod trpi on ne može da opiše ali je ni po dužnosti ni iz čovekoljublja ne može ni prećutati: narodu preti propast pogotovo što je stalno izložen poplavama reke Drave.⁸ Uz izveštaj od 24. marta Kanižaj je poslao novi spisak seljaka koji nisu u stanju da sami nabave hranu, pošto su već isprodavali stoku, naročito oni u Đelekovcu, Torčecu, Botovu, Rasinji, Kuzmincu, Otoku i drugim selima. Žitarica se inače moglo kupiti preko Drave u Kanjiži, ali se niotkuda nije moglo smoći preko 30.000 forinti potrebnih za količinu hrane kojom bi narod bio spašen od gladi.⁹ Nešto ranije, kotarski ranarnik je javio da se u istom, podravskom kotaru, zbog velike oskudice hrane, pojavila zarazna srdobolja koju prati nervna groznica.¹⁰

⁵ Isto, 59, 60, 192 iz 1815. god.

⁶ Isto, 194, 238, 239 iz 1815. god.

⁷ Isto, 246/1815.

⁸ Isto, 182, 193 iz 1815. god.

⁹ Isto, 303/1815.

¹⁰ Isto, 241/1815.

Sredinom marta iz Novog Marofa javio se sudija Stjepan Ožegović sa popisom najugroženijih seljaka iz Ljubešćice, Drenovca, Svibovca, Viničnog i Čanja, tvrdeći da je u toku popisivanja čuo da u Svibovcu i Drenovcu podanici već umiru od gladi. Utešnji nisu bili ni izveštaji iz kotareva Križevci i Vrbovec, u kojima su najugroženiji bili seljaci iz Preseke, Velike, Lovrečine i Hudova.¹¹

Polazeći od tih izveštaja, Županijska skupština je odlučila da za 10.000 forinti od erara i novcem iz sopstvene kase pristupi kupovanju žitarica, kao i da se saglasi sa kupovinom koju je na svoju ruku u Sisku izvršio sudija Josip Krizmanić (1.100 merova suražice, kukuruza, ječma i prosa). Posle toga, 28. marta Skupština se obratila Namesničkom veću uveravajući ga da su poslednjih godina, a naročito 1814, seljaci bili žrtve mnogih nedaća i u svakom pogledu došli u krajnju oskudicu, da su izgubili mnogo stoke i da su izloženi opasnosti od bolesti, pošto pomoć od 10.000 forinti nije dovoljna ni za slobodnjake, koji su u vreme rata toliko žrtvovali za državu, a sad bačeni u očaj, mora da mole pomoć u hrani ili u vidu zajma od najmanje 30.000 forinti.¹² No, vrhovna vlast se ni ovog puta nije žurila pa je novi zajam od svega 10.000 forinti uz 4°/_o kamate, na dve godine, odobrila tek 9. maja, dozvolivši Županiji da traži zajam i na drugoj strani kako bi kupila najneophodnije žitarice za glađu ugrožene podanike.¹³

Krajnjim naprezanjem kotarskih sudija, najneophodnije žitarice su i nabavljene i podeljene najugroženijima pa su seljaci nekako dočekali žetvu u leto 1815. godine.¹⁴

*

Procene predstojeće žetve i berbe u prvi mah nisu bile ujednačene. U križevačkom kotaru je izgledalo da će pšenica, ječam i zob doneti dobar urod, raž i kukuruz na višim terenima osrednji a na podvodnima slab urod. Mahunasto bilje je podbacilo a o heljdi se u toku avgusta još ništa nije moglo prognozirati. Vinogradi nisu mnogo obećavali zbog bolesti i grāda. U Moslavini od žitarica se očekivalo jedva dvostruko nego što je semena bačeno, dok je urod kukuruza procenjivan još nepovoljnije. Najgore je, ipak, izgledalo u Podravini u kojoj su jesenji usevi, te kukuruz i seno teško postradali od kiša i poplave.¹⁵

Na osnovu tih procena, Županijska skupština je konstatovala da će ishrana stanovništva ponovo biti vrlo ugrožena pa je 25. septembra zamolila Namesničko veće da kod cara izdejstvuje da se narodu oprosti 20.000 forinti, datih mu

¹¹ Isto, 243—245 iz 1815. god.

¹² Isto, 242, 282, 304 iz 1815. god.

¹³ Isto, 470/1815.

¹⁴ Isto, 558, 559 iz 1815. god. — Nevolje seljaka stalno je povećavala vojska koja se vraćala u Erdelj, a koja ih je, po rečima sudije Jakoba Uzorinca iz Vrbovca, ugnjetavala i gonila kao psi zverad. Iako sami nisu imali ni hleba ni kupusa, pa po više dana nisu mogli ništa toplo da pojedu, seljaci su vojnicima morali da nabavljaju govedinu, jaja, maslac i da podnose njihovu samovolju i pljačku, da im daju podvoz i vrše druge usluge (isto, 572/1815).

¹⁵ Isto, 767—769 iz 1815. god.

za nabavku hrane u proleće 1815. godine.¹⁶ Tri meseca kasnije, pošto su žetva i berba sasvim okončane a narod »grickao« mršavi urod, Županijska skupština je morala da prizna da su i avgustovske prognoze o urodu bile preuveličane jer su rezultati žetve i berbe ispali znatno slabiji od očekivanih: dok su ječam i zob doneli prosečan rod, žito, kukuruz, proso, heljda i seno su skoro sasvim podbacili. Županijski beležnik je smatrao da je situacija utoliko teža što je do najvećeg podbačaja došlo kod prosa, heljde i kukuruza, koji se najviše seju i služe kao glavna hrana stanovništva. On je, stoga, procenjivao da predstoji godina još teža od tekuće. To mišljenje prihvatila je i Županijska skupština koja je 20. decembra zamolila Namesničko veće za pomoć, ističući da se ona ne može očekivati od spahiluka budući da su i sami imali slabu žetvu i berbu a već su proteklih godina ispraznili svoje ambare.¹⁷

Iz izveštaja koje su kotarske sudije i ranarnici tokom januara i februara 1816. upućivali Županijskoj skupštini mogle su se naslutiti razmere oskudice i patnje većine stanovništva u županiji. Ranarnik moslavačkog kotara je tvrdio da će doći do epidemije kuge ako narod produži da jede hleb kakav mu sada stoji na raspolaganju. Sudija Ivan Nemčić iz Ludbrega izvestio je da je zdravlje naroda još uvek dobro, ali da se neće dugo održati ako se produži sa hlebom koji su mu pokazali seoski knezovi a koji on šalje na uvid podžupanu, dodajući da bi bila sreća da i takve hrane ima dovoljno. Sudija Kanižaj iz koprivničkog kotara javljao je da kuge još nema, ali da je narod, zbog slabe ishrane, tako onemoćao da će se otvoriti put i toj fatalnoj bolesti. Ranarnik moslavačkog kotara obavestavao je da osim Prečeca i okoline, koje hlebom snabdeva zagrebački biskup (a to čini jedva trećinu tog kotara), nema ni desetak kuća sa dovoljno hleba. On nije video način kako da se narodu pomogne jer je Jasenovac bio zatvoren zbog kuge (u Bosni) a u Sisak nije bilo moguće doći zbog izliva voda da bi se kupilo žito koga je bilo u njima. Prema sudiji Ožegoviću iz Novog Marofa, tamo je situacija bila nešto bolja nego u drugim kotarevima, ali je oskudica ipak bila velika a hleb krajnje rđav. Pošto od kraja novembra ili od Božića mnogi nisu imali hrane, on je računao da bi se sa 10.000 merova žita narod spasao gladi. Sudija Luka Nemčić iz Križevaca je tvrdio da je većina seljaka u njegovom kotaru u teškoj oskudici te da treba očekivati veliku glad i njene neželjene posledice. Pošto je hrana vrlo skupa, malo je seljaka koji je mogu kupiti pa se mnogi hrane mešavinom kukuruznog klipa, pleve, heljdine stabljike i gljiva sa ponekim zrnom žita. Pa i pored takve hrane narod je bio zdrav ali je, po mišljenju svih merodavnih, ukoliko se stanje ishrane ne popravi, trebalo čekati izbijanje kuge.¹⁸

Početak aprila 1816. godine Županijska skupština je smatrala da bi sa 10.000 merova žitarica narod dočekao sledeću žetvu pa je u tom smislu, rezimirajući navedene izveštaje kotarskih sudija i ranarnika, zamolila Namesničko veće da posreduje kod vladara koji je sredinom istog meseca odobrio zajam od 10.000 forinti a od Županije zatražio da apeluje na spahiluke radi ishrane podanika.¹⁹

¹⁶ Isto, 926/1815.

¹⁷ Isto, 1073/1815.

¹⁸ Isto, 122—126 iz 1816. god.

¹⁹ Isto, 130, 410, 433 iz 1816. god.

Za odobrenu sumu, Županija je od Jevrejina Simona Dobrina odmah kupila 1.000 merova ječma (merov po 12 forinti) i podelila ga seljacima moslavačkog, vrbovečkog, križevačkog i novomarofskog kotara. No, to je smatrala za nedovoljno, pogotovo što su došli prolećni poljski radovi a opštine i dalje vapile za hitnu pomoć, tvrdeći, poput Mikleuša i Kutine, da su se, jedući svakojaku hranu, neki seljaci već otrovali.²⁰ Na novi apel Županijske skupštine car je početkom juna odobrio još 10.000 forinti zajma uz 4°/_o kamate, a Županija se odmah obratila trgovcu Dobrinu za 800 merova ječma, podelila ga po kotarevima i tako omogućila kakvu-takvu ishranu stanovništva do žetve 1816. godine.²¹

*

Žetva 1816. je opet razočarala. Od zasejanih 4.947 merova suražice dobijeno je samo 7.237 merova roda, od 4.207 merova ječma — 7.049 merova a od 13.005 merova zobi samo 14.220 merova roda.²² Na sednici od 1. avgusta Županijska skupština je konstatovala da je urod bio ne samo ispod očekivanog nego da je i slabog kvaliteta. Najgore je bilo što je raž sasvim omanula a što su izgledi kukuruza i prosa bili vrlo slabi; u strašnoj oskudici tokom zime seljaci su utrošili bolji kukuruz a zasejali zrno slabijeg kvaliteta, dok su proso i heljda odmah posle setve bili poplavljeni i zakržljali u velikoj travi. Sve u svemu, došlo se do zaključka da je urod bio daleko slabiji nego čak i slabe prethodne godine.²³

Podnoseći ugarskom palatinu izveštaj o urodu, Županijska skupština je potkraj septembra u dva maha tvrdila da je pomoć erara neizbežna utoliko pre što je narod dobar deo zobi već utrošio i što je vina bilo i malo i najgorog kvaliteta. Ona se nadala maloj pomoći od spahiluka i bogatijih seljaka i ukazivala na slabo stanje županijske blagajne. Palatin je odgovorio da su mali izgledi za pomoć u hrani od erara te da Županija treba seljake da podstiče na korišćenje krompira, koji je, inače, urodio osrednje, mahunastih plodova i voća, kao i da apeluje na spahiluke da seljake pomognu žitom ili novcem, odnosno pružanjem mogućnosti za zaradu novca. Upoređujući podatke o urodu jesenjih useva 1815. i 1816. godine, palatin je došao do zaključka da će seljaci imati dovoljno žita, raži i ječma bar za setvu pa Županija mora insistirati da se zaseje celo zemljište predviđeno za setvu pošto od toga zavisi ishrana sledeće godine.²⁴

Palatinove procene Županijska skupština je smatrala za nerealne pa je insistirala na pomoći od 25.633 merova žitarica, tvrdeći da je to stvarna potreba naroda. U pismu Namesničkom veću novembra 1816. ona je uveravala da je striktno sprovodila sve njegove naredbe, da je podsticala seljake na setvu a spahiluke na pomaganje svojih podanika, ali da su rezultati slabi zbog opšte iscrpenosti, skupoće i nestašice novca. Ne izdejstvuje li Veće navedenu

²⁰ Isto, 434, 475, 476 iz 1816. god.

²¹ Isto, 623/1816.

²² Isto, Acta palatinalia, fasc. II, 167.

²³ Isto, Križevačka žup., 699, 700 iz 1816. god.

²⁴ Isto, Acta palatinalia, 150, 152, 155.

količinu žitarica, ne samo što će narod biti upropašćen nego može doći i do nemira sa najtežim posledicama.²⁵ Na odgovor Veća čekalo se do sredine januara 1817, a on je glasio da se tako velika pomoć od erara ne može dobiti pa i dalje treba apelovati na spahije da se pobrinu za ishranu svojih podanika.²⁶

U međuvremenu od opština i kotarskih sudija su stizali izveštaji o jesenjoj setvi i vapaji radi pomoći u hrani. U kotaru Ludbreg nezasejano je ostalo 71,5 jutara oranice a u kotaru Koprivnica 478 jutara.²⁷ Slično je, izgleda, bilo i u drugim kotarevima. Seljaci iz Brega, Opatinca, Grede, Senovca i Zeline žalili su se Županijskoj skupštini da se jedva održavaju u životu, iako su primali izvesnu pomoć od vladara, zagrebačkog biskupa, kao svog vlastelina, i prodavali svoju stoku. Pošto je žetva potpuno podbacila, morali su sve raspoložive žitarice upotrebiti za setvu pa im za ishranu nije ništa preostalo. Sad ih većina i po pet dana hleba ne vidi, stoke za prodaju više nemaju a novčani zajam neće niko da im pruži pa će ih polovina pomreti ako ih država ne pomogne. Oskudevajući i sama u novcu, Županiji nije preostalo drugo nego da molbu seljaka prosledi biskupu, očekujući da ih on pomogne ili novcem ili žitom sa svojih poseda u Banatu.²⁸

Pošto je od obraćanja spahijama bilo malo koristi a od Namesničkog veća stizale samo okružnice sa savetima o štednji i upozorenja u pogledu prolethne setve, Županijska skupština se odlučila na kupovinu žitarica od jevrejskih trgovaca, braće Simona i Josifa Dobrina, koji su obećali da joj sa svojim kompanjom Gotlibom Majerom isporuče 10.200 merova zobi, prosa, ječma i kukuruza po prosečnoj ceni od 17 forinti po merovu u ukupnoj sumi od 186.660 forinti. Trgovci su u gotovom dobili 15.000 forinti, koje je Županija nezakonito uzela iz kontribucione kase, na 40.000 forinti su dobili priznanicu da će im biti isplaćeno do kraja 1817. a ostatak do kraja 1818. godine uz interes od 6%. Na taj korak Županijska skupština se odlučila zbog bojazni od pojave bolesti kod izgladnelog seljaštva, prosjačenja, krađe i razbojništva. No, pošto je smatrala da je kupljena količina nedovoljna i za setvu i za ishranu, i dalje je insistirala na traženih 25.633 merova žitarica, odnosno na zajmu od erara u iznosu od 435.761 forinte, kao i na otpisivanju onih 15.000 forinti od kontribucije.²⁹ Budući da su početkom aprila 1817. spahije koprivničkog kotara ipak pristale da pomognu svoje podanike, Županija je mogla kupljene žitarice da rasporedi na sledeći način: moslavački kotar 3.881 merov, marofski 2.701 merov, vrbovečki 1.649 merova, križevački 1.569 merova i ludbreški 400 merova žitarica.³⁰

Obavešteno o svemu tome, Namesničko veće je izrazilo negodovanje zbog uzimanja novca iz kontribucione kase i tražilo da novac bude u nju vraćen, a nije bilo zadovoljno ni pogodbom kojom je jevrejskim trgovcima u slučaju pada vrednosti novca garantovan odnos 360:100, pošto bi to predstavljalo veliko opterećenje za podanike.³¹ No, Županija nije prihvatila prigovore Veća, tvr-

²⁵ Isto, Križevačka, 1213/1816.

²⁶ Isto, 22/1817.

²⁷ Isto, 1208/1816; 281/1817.

²⁸ Isto, 1211, 1212 iz 1816. god.

²⁹ Isto, 103, 104, 125, 205 iz 1817. god.

³⁰ Isto, 281/1817.

³¹ Isto, 125, 469 iz 1817. god.

deći juna 1817. da drugog izlaza nije bilo a da je sama od erara primila manju pomoć nego Zagrebačka, Požeška i Virovitička županija. Pošto su seljaci izdržavali vojsku, vršili za nju podvoz i transport, dali žrtve u ratu, uzimanje novca od kontribucije namenjene vojsci ona ne može smatrati kao nedopustiv postupak,³² pa je na tome i ostalo.

Pošto je narod na taj način mogao dočekati žetvu i berbu, koje su bile osrednje,³³ prilike su poboljšane a akutno pitanje gladi skinuto je s dnevnog reda županijskih skupština.

II

Kao posvuda u Slavoniji i Hrvatskoj, urod žitarica u varaždinskoj županiji, zasejanih 1813/1814. godine bio je ispod očekivanog proseka i neravnomeran u pojedinim kotarevima. Pšenica je ponela osrednje, ali nju su seljaci sejali u vrlo malim količinama da bi bila od većeg značaja u njihovoj ishrani. Malo je zasejavano i ječma čiji je urod bio sasvim slab. Dok je urod zobi ocenjen kao dobar, urod kukuruza i prosa je bio osrednji, ali ne posvuda pošto je bilo sela u kojima su i te kulture sasvim podbacile.³⁴ Stoga je već potkraj jeseni te godine došlo do teškoća i u ishrani i u obavljanju setve. Na županijskoj skupštini od 27. oktobra podžupan je o tome obavestio prisutne i izrazio bojazan da će u celoj županiji u toku zime i proleća doći do najveće oskudice i gladi, zbog čega treba tražiti pomoć za seljake kako od njihovih spahija tako i od vladara.³⁵

Na poziv Županijske skupštine znatan deo vlastelinstava se odazvao i obećao da će delomično ili sasvim ishraniti svoje podanike, pa ih pomoći i u pogledu setve, dok ih je nekoliko, kao što su Petrijanec, Bela, Cerje, Ivanec, Jalkovec, Sveti Ilija i drugi izjavilo da su već ispraznili svoje ambare pa se od njih ne može očekivati nikakva pomoć seljacima.³⁶ Sumirajući podatke, Skupština je konstatovala da bi bilo potrebno nabaviti 36.346 merova žitarica, i to za donjopoljski kotar 4.269 merova, za gornjopoljski 7.415 merova, za donjozagorski 10.954 i za gornjozagorski 13.708 merova. Ona je tu cifru zaokružila na 37.000 merova raži i ječma, koje će preko palatina tražiti kao pomoć od vladara.³⁷

Poput drugih županija i Varaždinska je tražila pomoć uaturi, tvrdeći da bi ona bila minimalna jer bi na 10.384 seljačke kuće, odnosno na 97.593 duše došlo samo po 3,5 merova na kuću ili nešto iznad trećine merova (oko 20—25 kg) po glavi stanovnika.³⁸ Pomoć od vladara stigla je tek sredinom marta 1815. u vidu pozajmice od 30.000 forinti uz 4% kamate na tri godine. Toj sumi Županija je dodala 7.000 forinti iz svoje kase i ovlasila podžupana da što

³² Isto, 470/1817.

³³ Isto, 559—561 iz 1818. god.

³⁴ Isto, Varaždinska žup., 649—653 iz 1814. god., 685/1815.

³⁵ Isto, Prot. congreg. 1814, part. congreg. od 27. X 1814, art. 8.

³⁶ Isto, A. c. 1121—1124 iz 1814. god.

³⁷ Isto, Prot. congreg. 1814, art. 77. — Cene žitarica u Varaždinu oktobra 1814. bile su sledeće: pšenica 12 forinti, raž 10, ječam 4, zob 4, kukuruz 10 forinti. Realno je bilo računati s daljim porastom pa je hranu trebalo što pre kupovati.

³⁸ Isto, A. c. 1/1815.

brže i jeftinije nabavi žitarice i podeli ih stanovništvu.³⁹ Mesec dana kasnije, saznajući da spahiluci ne mogu pružiti znatniju pomoć seljacima, vladar je pod istim uslovima odobrio još 30.000 forinti zajma, a Ugarsko namesničko veće je upozorilo Županiju da pazi da se novac ne upotrebi u druge svrhe nego samo za kupovinu hrane.⁴⁰

Raspolažući tim novcem, Županija je mogla od koprivničkog Jevrejina, Mihajla Hausnera, da kupi 500 merova raži (po 14 forinti), 500 merova kukuruza (po 14 for. 30 krajcara), 2.926 merova ječma (po 10 for. 45 krajcara) i 2.148 merova zobi (po 5 for. 30 krajcara). Hausner je, uz to, poklonio 120 merova zobi i 31 merov pšenice pa je, sve u svemu, 6.225 merova žitarica razdeljeno seljacima. Trgovcu Hausneru izražena je javna zahvalnost i o tome mu izdato potvrdno pismo (*Litterae Testimoniales*). Iako je manjak žitarica pred žetvu procenjen na oko 9.000 merova i Županijska skupština se obratila eraru za pomoć,⁴¹ glad je izbegnuta bar do žetve i berbe 1815. godine.

*

Prema podacima iz avgusta 1815. žetva i berba su opet podbacile. Naročito slabo su poneli raž i proso, dok je urod i kukuruza i heljde bio ispod proseka. Osrednji urod imali su samo pšenica i ječam, koji su zasejavani na malim površinama. Prinosa sena bio je slab zbog poplave livada.⁴² Stoga je sigurno došlo do velikih teškoća u ishrani stanovništva, ali raspoloživi izvori ne omogućuju da se to i prikaže na odgovarajući način. Ako je suditi po primeru spahije Ladislava Fodrocija, koji je semenom i hranom snabdeo svoje podanike,⁴³ moglo bi se pretpostaviti da su i ostale spahije pružile pomoć podanicima koji su se i sami kako-tako snalazili i preživeli drugu gladnu godinu.

Izgleda da je ta, 1815/16. godina bila, ipak, manje kritična od 1814/15. godine, na što upućuje odluka Županijske skupštine od 4. jula 1816. da odmah ne podigne 20.000 forinti, koje joj je erar dodelio na dvogodišnju otplatu uz 4% kamate, nego tek u jesen pošto je na vidiku bila još slabija žetva i još veća oskudica u toku zimskih i prolećnih meseci 1816/17. godine.⁴⁴

*

Strahovanje Županijske skupštine od slabe žetve ostvarilo se u potpunosti. Kakva je bila ta žetva pokazuje odnos zasejanih količina žitarica i njihovog uroda, koji se, izražen u požunskim merovima, vidi iz sledeće tabele:

	Raž	Ječam	Proso	Heljda	Zob	Svega ⁴⁵
Zasejano 1815/16.	27.115	9.471	2.425	9.840	10.436	59.287
Urodilo 1816.	55.370	29.104	2.480	19.510	38.560	145.024

³⁹ Isto, 136/1815.

⁴⁰ Isto, 152/1815.

⁴¹ Isto, Prot. congreg. 20. XI 1815.

⁴² Isto, A. c. 689/1815.

⁴³ Isto, 769/1815.

⁴⁴ Isto, 646/1816.

⁴⁵ Isto, Acta palatinalia, 165, 167.

Slaba žetva uticala je na Županijsku skupštinu da u septembru podigne od erara odobrenih 20.000 forinti da bi od Mihaila Hausnera kupila 527 merova raži i 548,5 merova ječma za ukupno 19.576 forinti b. v. i odmah podelila seljacima za setvu pošto se bojala velikog skoka cena žitarica.⁴⁶ Ta mera se pokazala kao opravdana jer su cene zaista bile u porastu (u forintama b. v.):⁴⁷

	Pšenica	Raž	Ječam	Zob	Kukuruz
U septembru	24	18	14	7	18
U oktobru	25,5	24	17	8	20

Porast cena je bio najveći kod raži, ječma i kukuruza, dakle, baš kod onih žitarica koje su bile najvažnije u ishrani seljaka u Hrvatskoj.

Već u septembru seljaci su ponovo zavapili za pomoć a Županija se opet obratila spahijama radi ublažavanja opšte oskudice.

Grad Varaždin je prvi izjavio da nikome ne može pružiti pomoć u hrani, a spahiluci su se tužili da će njihova pomoć biti neznatna ili da će sasvim izostati. Adalbert Spišić je izvestio da su seljaci već utrošili raž i ječam pa mnogi beru i suše nezreo kukuruz radi ishrane. Izvesnu nadu polažu u proso i heljdu, mada i njih neće biti dovoljno do idućeg leta. Zbog toga i snabdevanje vojske postaje nemoguće bez pomoći erara, utoliko pre što je i seno upropašteno od čestih kiša. Sudija Franjo Kovačoci je javio da su spahiluci voljni da pruže pomoć, ali da su im mogućnosti vrlo male; iscrpeni seljaci jedva obavljaju svoje, a kamo li spahijske poslove. Sudija Franjo Šimunović je izvestio da su postradali ne samo usevi nego i voće i povrće, da zaliha hrane niko nema pa je neizbežna pomoć države i za setvu i za ishranu. Sa spahiluka Vinica — Zelendvor je stiglo obećanje da će se seljacima pružiti svaka moguća pomoć i da se nade polažu u kukuruz i heljdu, kojima bi se ishrana osigurala bar do kraja godine. Spahiluk Novi Marof nije mogao išta da obeća ukoliko želi da obavi jesenju setvu za koju će deo žitarica morati nabaviti iz drugih krajeva. Na spahiluku Banski Dvor bila je osigurana setva, ali ne i ishrana oko polovine seljaka a pogotovo ne vojske. Upravnik spahiluka Ivanec, Bela i Cerje je izvestio o neopisivoj oskudici svojih seljaka od kojih mnogi nisu dobili ni trećinu bačenog semena. Kiša i grād su sve uništili pa seljaci prodaju stoku a misle i na iseljenje. Slične vesti stigle su i sa spahiluka Toplice, Vrbanovca, Svetog Ilije i Druškovca, Časarvara i Jurketinca, koji su jedva mogli zadovoljiti najnužnije sopstvene potrebe, dok su seljake prepuštali na milost Županije i vladara. I ostali su poručivali da izlaz vide samo u pomoći sa strane.⁴⁸

Županijskoj skupštini nije preostalo drugo nego da sumira te izveštaje i izjave i da zavapi za pomoć preko Namesničkog veća i palatina, žaleći se da je i njena kasa sasvim ispražnjena.⁴⁹ U opširnoj predstavi od 28. oktobra 1816. ona je najcrnijim bojama prikazala stanje ishrane navodeći da se od kukuruza, repe, kupusa i krompira jedva dobilo onoliko koliko je semena zasejano, da su i vinogradi izuzetno slabo poneli, da je seno propalo a urod raži, ječma,

⁴⁶ Isto, Varaždinska, 778, 898 iz 1816. god.

⁴⁷ Isto, 1132/1816.

⁴⁸ Isto, Acta palatinalia, 162.

⁴⁹ Isto, 156.

zobi i heljde da je bio samo 2—4 puta veći od količine semena koje je zasejano tokom jeseni i proleća. I pored pomoći od vladara u toku prošlih godina, seljaci su morali da prodaju vinograde i vučnu stoku koja je i inače skapavala zbog prevelikog prevoza erarske soli, za koji im je premalo plaćeno. Oni, pak, koji su ostali bez vučne stoke morali su da jutro oranja plaćaju po 12 umesto po 8 forinti jer je vrednost novca opala. Da bi se narod spasao od gladi, bilo je potrebno nabaviti preko 35.000 merova žita koje je Županijska skupština tražila od erara kao pozajmicu u naturi kako bi izbegla zaduživanje u novcu.⁵⁰ U toku novembra Županija je smanjila svoj zahtev na 10.000 merova žitarica, odnosno na 180.000 forinti, ali je i na njega od Namesničkog veća dobila negativan odgovor.⁵¹

U takvoj situaciji Županija se odlučila da od jevrejskih trgovaca, na kredit, kupi 10.000 merova žitarica. Njen izaslanik je sa Mih. Hausnerom sklopio ugovor o isporuci 3.000 merova kukuruza, 2.500 merova ječma i 4.500 merova zobi za ukupno 160.000 forinti uz kamatu od 6% s tim da mu novac isplati do kraja 1818. godine. No, pošto su jevrejski trgovci iz Kanjiže, Levenštajn i Hiršler, ponudili žitarice na duži otplatni rok i dovoz sa manje troškova, Županijska skupština je odbacila ugovor sa Hausnerom i pristala da ovim trgovcima plati čak i veću sumu — 180.000 forinti.⁵² Novac za prvu ratu otplate tih žitarica u visini od 15.000 forinti uzet je iz kontribucione kase, što je dovelo do negodovanja Namesničkog veća, koje Županiju nije pokolebalo da ispunji svoju obavezu prema trgovcima iz Kanjiže.⁵³

Početak maja počeli su se ukazivati znaci povoljnije žetve ali su stizale i vesti da su seljaci toliko osiromašili da nisu mogli kupiti preko 600 merova žitarica kako bi zasejali predviđene površine.⁵⁴ U isto vreme županijski lekar je upoznao podžupana o porastu mortaliteta do koga je došlo zbog iscrpljenosti stanovništva u toku gladnih godina. U parohiji Kraljevac od početka godine do kraja aprila zbog oskudice je umrlo 11 lica, u drugom selu 31, u Krajskoj Vesi 22, u parohiji Stjepana Benovića 37 (potior pars pro fame), kod župnika Tuškana 71, u Vinagori 19, Desiniću 34, kod župnika Pompera 55. Za hleb se upotrebljavala kora drveta i pokvareni kukuruz, jelo se vinovo lišće i sve što se moglo samleti i ispeći. Sveštenici su poručivali da će ceo narod pomreti od gladi a sudija Spišić, ukazujući na »nečuveno umiranje stanovništva«, tražio je hitnu pomoć jer nije želeo da snosi odgovornost za takvo stanje.⁵⁵

Povodom tih izveštaja, Županijska skupština je 28. maja 1817. konstatovala da će se kupljenih 10.000 merova žitarica podeliti narodu a da se s njene strane ništa više učiniti ne može osim da se ponovo pozovu spahije da daju sve što mogu, da se traže dobrovoljni priloz i drugi vidovi pomoći.⁵⁶

⁵⁰ Isto, 162.

⁵¹ Isto, Varaždinska, 905/1816; 21/1817.

⁵² Isto, 21, 22 iz 1817. god.

⁵³ Isto, 86, 234 iz 1817. god.

⁵⁴ Isto, 239, 240 iz 1817. god.

⁵⁵ Isto, 242/1817.

⁵⁶ Ibid.

Pošto su žitarice stigle, gornjopoljskom kotaru je dato 1.911 merova, donjopoljskom 3.025, gornjozagorskom 2.437 i donjozagorskom 2.566 merova,⁵⁷ čime je narodu omogućeno da dočeka žetvu u leto 1817. godine. Ta žetva je bila osrednja, negde iznad a negde ispod očekivanja, a to je dovelo do pada cena žitarica, koje su u novembru 1817. bile: pšenica 13—14 forinti, raž 9—10, ječam 6—7, zob 4—5 a kukuruz 5—6 forinti.⁵⁸

Glad u varaždinskoj županiji je, najzad, bila prebrođena ali su na seljacima ostali veliki dugovi. Od 65.801 forinte iz 1815. godine dugovali su još 42.626 forinti, od 22.098 forinti iz 1816. dug je iznosio 17.165 forinti a od 218.663 forinti iz 1817. godine dugovali su 176.000 forinti. Pošto je trebalo otplatiti menice eraru i Jevrejima, Županija je 1818. godine molila produženje otplatnog roka za 80.000 forinti, koliko je proteklih godina primila kao pomoć erara, kao i oproštaj od plaćanja kamate. Car se složio da otplatu eraru produži na godinu dana a da za toliko vremena i kamatu otpiše.⁵⁹

III

Prilike u zagrebačkoj županiji 1813—1814. najslabije su nam poznate. Prirodne nepogode i njihove posledice nisu, naravno, ni nju mimoišle pa je došlo do sličnih teškoća kao u susednim županijama — križevačkoj i varaždinskoj.

Na prve vesti o nestašici žitarica u zagrebačkoj županiji nailazimo februara 1815. kad je Županijska skupština razmatrala otpis Ugarskog namesničkog veća koje ju je pozivalo da se radi pomoći gladu ugroženim podanicima obrati na zagrebački Kaptol, biskupa i vranskog priora pošto oni imaju spahiluke u žitorodnom Banatu, saopštavajući joj ujedno da je za one podanike koji niotkuda nemaju izgleda na pomoć vladar odobrio zajam od 40.000 forinti s tim da ga oni vrate uz 4% kamate. Skupština je sa zahvalnošću primila to obaveštenje i Namesničko veće zamolila da od vladara izdejstvuje otpisivanje navedene kamate pošto je narod vrlo siromašan, lišen izvora zarade a opterećen kontribucijom. Predložila je da se novac ne deli seljacima pošto na njenom području nema žitarica za prodaju, a oni su uglavnom bez vučne stoke kojom bi ih dovozili iz udaljenijih krajeva. Pošto se, pak, bojala naglog skoka cena, odlučila je da od slavonskog spahije Ivana Salopeka odmah kupi 10.000 merova zobi. No, pre nego što zob stigne lađom do Rugvice, od biskupskog spahiluka je posuđeno 1.200 merova tog zrna koje je odmah, sa već ranije kupljenih 300 merova kukuruza, podeljeno srazmerno potrebama seljaka u pojedinim kotarevima. Istovremeno je podžupan ovlašten da ugovori kupovinu prosa koga je bilo u Sisku.⁶⁰ Da bi smogla novca za to, Županija je od Veća zatražila isplatu priznanica iz 1809—1811. godine u iznosu od 41.000 forinti, odnosno odgovarajuću količinu žitarica.⁶¹

Izgleda da su te mere, kao i pomoć spahija, doprinele ublažavanju oskudice do žetve 1815. godine.

⁵⁷ Isto, 235/1817.

⁵⁸ Isto, 820, 1168 iz 1817. god.

⁵⁹ Isto, 196, 199, 671 iz 1818. god.

⁶⁰ Isto, Zagrebačka žup., Prot. congreg. 1815, kongregacija od 21. II, art. 8.

⁶¹ Isto, art. 10.

Međutim, česte kiše i velike, skoro stalne poplave toliko su oštetile useve da je prema oceni Županijske skupštine tek svaki deseti seljak mogao da se sam prehrani, i to ako ništa od uroda ne odvoji za setvu. Pošto su spahiluci izjavili da se od njih ne može očekivati nikakva pomoć, jer su se istrošili kupujući 1814. hranu za seljake, Skupština je već na svojoj avgustovskoj sednici odlučila da preko Namesničkog veća moli vladara za pomoć u žitu ili u novcu.⁶²

Na carevu milost se čekalo preko pola godine sve dok marta 1816. nije primljeno obaveštenje od Namesničkog veća da je Županiji odobren zajam od 30.000 forinti uz 4% kamate sa otplatnim rokom od dve godine. Odobrenu sumu Županijska skupština je smatrala kao nedovoljnu i odlučila da zamoli Veće da izdejstvuje povećanje nadnice seljaka za prevoz koji obavljaju za potrebe vojske, nadnice za čišćenje Save i podizanje nasipa pored nje, pošto je u tu svrhu erar predvideo 30.000 forinti, kao i nadnice za prevoz erarskih žitarica, koji se vrši u velikim razmerama, što bi predstavljalo efikasnu pomoć ugroženima od gladi, mada će prevoz biti težak pošto su seljaci 1809. na službi eraru pogubili veliki broj vučne stoke.⁶³

Namesničko veće je uznastojalo da Županija dobije veću pomoć pa je izdejstvovalo da car, mesec dana kasnije, odobri novi zajam od 10.000 forinti pod ranije prikazanim uslovima a sa napomenom da spahiluci povedu brigu da se novac ne upotrebi u druge svrhe nego samo za kupovinu hrane. Međutim, jednom delu seljaka iz Posavine sa poseda grofova Erdedija i Keglevića nisu odgovarali uslovi otplate zajma pa su odbili da prime novac, što ih je, i pored delomične pomoći njihovih spahija, dovelo do najveće oskudice i gladi. Da bi takve slučajeve izbegli, mnogi spahiluci, a posebno Božjakovina, pristali su da prime novac za svoje podanike i nabave hranu za njih a zajam da vrate do kraja 1816. godine.⁶⁴

Budući da je dotad odobreni zajam od 40.000 forinti bio nedovoljan da se narod odbrani od gladi, Županijska skupština je zatražila novih 40.000 forinti, koje joj je vladar i odobrio u toku jula 1816, kao i da se odloži plaćanje prve rate zajma pošto su poplave smanjile nade u novu žetvu.⁶⁵

*

Još u toku žetve a pre berbe kukuruza i vinograda izveštaji kotarskih sudija su upozoravali na vrlo slab urod, naročito ozimih useva koji, navodno, nisu doneli ni koliko je semena u zemlju bačeno. Pošto su spahiluci tvrdili da su do kraja iscrpeni četvorogodišnjom nerodicom, Županijska skupština je avgusta 1816. zaključila da predstoji još teža godina, zbog čega je Namesničkom veću potrebno rečito prikazati bedno stanje naroda kako bi ono izdejstvovalo novu pomoć od vladara.⁶⁶ To je odmah i učinjeno a nešto kasnije, 9. sep-

⁶² Isto, Kongregacija od 1. VIII 1815, art. 31.

⁶³ Isto, Kongregacije od 22. III 1816, art. 1, 2; od 6. IV 1816, art. 17; od 13. V 1816.

⁶⁴ Isto, Kongregacija od 13. V 1816, art. 16.

⁶⁵ Isto, Kongregacije od 13. VII 1816, art. 5; od 29. VII 1816, art. 7.

⁶⁶ Isto, Kongregacija od 22. VIII 1816, art. 34.

tembra, još rečitija predstavka upućena je palatinu koji je od cara dobio posebna ovlaštenja u pogledu mera radi suzbijanja gladi.

U predstavci palatinu podžupan je konstatovao da je opšta oskudica hrane uzela takve razmere da bednom podaniku preti potpuna propast. Ozbiljno su pogođeni i plemići-posednici koji tokom godine nisu mogli da koriste rabotu seljaka osim ukoliko im za nju nisu osiguravali hranu. Pošto ni od jedne grane svoje proizvodnje nisu mogli doći do novca a ambare su ispraznili deleći žitarice podanicima tako da će biti ozbiljnih teškoća oko ishrane njihovih službenika i plemićkih porodica, podžupan nije mogao da vidi način kako da se njihovom pomoću spasu seljaci, naročito siromašniji koji se hrane travom i hlebom koji ni životinje neće da jedu jer ga spravljaju od kore drveta.

U vreme kad je podžupan pisao predstavku palatinu seljaci su završili svoju žetvu a i spahiluci su je privodili kraju pa se sa sigurnošću moglo tvrditi da su pšenica i ječam doneli jedva 1—2 merova a raž ni onoliko koliko je semena zasejano. Pošto je seljak sejao vrlo malo pšenice, podžupan nije predviđao teškoće oko jesenje setve, ali je pokazivao veliku zabrinutost u pogledu prolećne setve s obzirom na podbačaj uroda kukuruza i prosa, koji su, zajedno sa heljdom, predstavljali glavnu hranu stanovništva. Kukuruz je zakržljao najpre zbog neprekidnih kiša od aprila do sredine jula a zatim zbog strašne žege od jula do kraja avgusta; ono što je od njega preostalo izgledalo je da neće dozreti jer je vreme u septembru naglo zahladnilo. Slično je bilo sa prosom od koga se po jutru očekivalo jedva po 1—2 merova. Samo je heljda obećavala osrednji urod ukoliko prerano ne dođu jači mrazevi. Da nevolja bude veća, vinogradi su takođe poneli tako slabo da je bilo žaliti trud uloženi u njihovu obradu, a baš su oni predstavljali glavnu granu seljakove privrede i glavni izvor vlastelinskih prihoda. Povrh svega toga, zbog preobilnih kiša u periodu maj—juli Sava se izlila, poplavila i teško opustošila ravničarski, najplodniji deo županije.

Izlaz iz nastale situacije podžupan je video s jedne strane u korišćenju svake prilike za zaradu seljaka a s druge u podizanju zajma kojim bi Županija kupovala žitarice za svoje podanike. Ali, i oko toga je bilo teškoća.

Glavnu priliku za zaradu seljaku su pružali javni radovi i podvoz za erar i prolaznike, ali je zbog visokih cena namirnica proizilazilo da je seljak na tim poslovima više hleba pojeo nego što je novca zaradio i vremena utrošio. Stoga stotine i stotine ljudi odlazi u Srem i Banat radi zarade ali se često vraćaju praznih ruku pošto ih odande vraćaju zbog opšte oskudice hrane. Mogućnost zarade na transportu za erar je smanjena zbog smanjenja zaprega sa preko 1.000 na oko 400, do čega je došlo zbog prodaje vučne stoke radi kupovine hrane tokom prethodnih godina, a što mora dovesti do teškoća i u obradi zemlje i u vršenju obaveza podanika prema vlastelinu i državi.

Županija je mislila na zajam od privatnih ljudi, ali niko od onih koji su imali novca nije hteo ni uz kakvu garanciju da ga posudi jer je zbog trogodišnje oskudice hrane i finansijskih potresa (devalvacije) došlo do najveće oskudice novca. Stoga ne preostaje drugo nego da palatin od vladara izdejstvuje pomoć za 65.353 stanovnika u županiji utoliko pre ukoliko se zbog gladi treba boriti epidemije kuge, razbojništva i narušavanja reda pošto glad primorava ljude na pljačku.

Podžupan je bio zabrinut naročito zbog porasta cena svih živežnih namirnica za što je optuživao špekulante i zelenaše, koji kao da su se zaverili da glađu unište ljudski rod. Tako je pšenica dovežena iz Banata samo za nekoliko dana od 4—6 forinti srebra skočila na 6—8 forinti srebra. Pošto cene rasto iznad realnog nivoa, podanik, ako nešto i zaradi, ne može da ih sledi jer nadnicu od erara dobija samo u papirnom novcu male vrednosti. Pri takvom stanju stvari, ako bi se erar odlučio na novčanu pomoć narodu, s tim da se za svakog podanika kupi samo po jedan merov žitarica, ne bi bio dovoljan ni milion forinti, iako bi i to bila samo minimalna pomoć gladnima. Stoga, da bi se seljaku stvarno pomoglo a špekulanti ograničili u lihvarstvu, erar treba da odobri zajam u žitaricama, a ne u novcu; iskustvo pokazuje da špekulanti dižu cene žitarica čim čuju da erar daje seljaku novčanu pomoć, kao što se desilo u toku 1815. godine baš u zagrebačkoj županiji. Ukoliko se erar ipak odluči na pomoć u novcu, to treba držati u tajnosti, odnosno treba postaviti granice zelenaštvu i limitirati cene žitarica jer je nelogično da su cene brašna i hleba u Beču limitirane, a u Karlovcu slobodne. Podžupan je predlagao ne samo da vrhovna vlast onemogući zelenaše i špekulante nego i da zabrani da se žitarice koje iz »Donjih krajeva« (današnje Vojvodine) stižu u Sisak i Rugvicu šalju vojsci u Italiju pošto se vojska može da snabdeva preko Trsta jeftinijim ruskim i sicilijanskim žitom. Ako bi se žito iz Siska i Rugvice dalo domaćim podanicima, oni bi ga u naturi vratili, dovezli u ta mesta čim dođe do prve bolje žetve, pa erar ne samo što ne bi bio na gubitku nego bi bio čak u dobitku pošto bi idućih godina, koje će sigurno biti teške u finansijskom pogledu, imao osiguranu hranu za vojsku.

Na kraju, podžupan je naglasio da je Zagrebačka županija oslobođena izdržavanja garnizonske vojske, ali da je obavezna na ishranu vojske u prolazu preko njenog teritorija. Pošto se od ispražnjene županijske kase to nije moglo zahtevati, smatrao je da tu obavezu treba da preuzmu vojni magazini u tom delu Hrvatske.⁶⁷

Podžupanova predstavka je učinila utisak na palatina koji ju je prosledio caru i preporučio dodeljivanje pomoći, mađa je malo verovao da ta pomoć može biti izdašnija pošto je nerodica zahvatila celu državu a erar ostao bez rezervi žitarica. Obaveštavajući Županiju o tome, palatin je predlagao da ona i sama ipak dođe do zajma od spahija i trgovaca kako bi što pre mogla kupiti žito koje je iz Odese stiglo u Trst. Ujedno je insistirao na što potpunijoj jesenjoj setvi i na odvratanju seljaka od prodaje vučne stoke pošto će se lišiti mogućnosti zarade na podvozu i prevozu kao i mogućnosti da zemlju na vreme obrade i spasu se od potpunog osiromašenja.⁶⁸

Pošto su žetva i berba okončane, Županija je o njima mogla da pošalje i pouzdanije, brojčane podatke (u pož. merovima).⁶⁹

God.	Pšenice	Raži	Ječma	Zobi	Kukuruza
1815/16. zasejano	4.637,5	6.423	5.010,5	5.481,5	3.176,5
1816. urodilo	10.115	7.891,5	10.391	12.524	21.793

⁶⁷ Isto, Acta palatinalia, 145.

⁶⁸ Isto, Palatin-Županiji 16. IX 1816.

⁶⁹ Isto, 169.

Prosa	Heljde	Pira	Krompira
1.423	2.145	736	2.567 3/4
1.321	5.201	1.303	8.538

Komentarišući odnos zasejanog semena i količine uroda, Županija je konstatovala da se od jutra zemlje koje je donosilo po 15 a u rodnim godinama i po 25 i više merova kukuruza i krompira sada dobijalo jedva po 5 merova. U prosečno rodnim godinama seljačka porodica od 3—4 člana mogla se prehraniti ako je dva jutra oranice zasejavala kukuruzom i krompirom, koji su, uz proso i heljdu, glavna hrana stanovništva. Zbog opšte oskudice seljaci su pobrali i pojeli mnogo još nezrelog kukuruza, odavali se krađi sa tuđih polja i još više smanjili njegove količine. Kotarske sudije su poučavale narod kako da što bolje očuva hranu, ali su morale da primenjuju i surove mere da spreče krađu, razbojništvo i rasipanje hrane. Naročito je slab bio urod vinograda: u godinama slabijim od osrednjih tamo gde se dobijalo po 20 akova, sad je dobijen samo po jedan akov vina rđavog kvaliteta.

U svom pismu palatinu od 4. oktobra Županija se ponovo žestoko okomila na trgovce-zelenaše koji podizanjem cena žitarica otežavaju i nabavku semena za jesenju setvu. Iako je pšenica u Zagrebu bila maksimirana na 25 forinti po merovu, ipak se tih dana prodavala po 30 forinti, zbog čega je limitiranje cene izgubilo smisao. Podžupan Ivan Babočaj je pomišljao ne samo na strožiju limitaciju nego i na zaplenu žitarica od trgovaca koji prekorače dozvoljenu cenu, ali je odustao jer se pobojavao, ako se to učini samo u zagrebačkoj županiji, da će trgovci prestati da iz drugih krajeva dovoze žitarice, što bi ionako veliku oskudicu još više povećalo. Plemići nemaju novca da ga posude seljacima ili Županiji, a trgovci insistiraju na što bržoj isplati novca za žitarice kako bi načinili što veći obrt i došli do veće zarade. O davanju novca na zajam pod zakonitim interesom niko od njih i ne pomišlja, pa se spas za stanovništvo može očekivati samo od vladara — izjavljuje Županija u svom pismu palatinu.⁷⁰

Posle svih molbi, u prvoj dekadi decembra 1816. car je odobrio samo zajam od 15.000 forinti uz 4% kamate sa otplatnim rokom od tri godine, a otplatu ranijeg zajma je produžio.⁷¹ Županijska skupština je smatrala zajam kao nedovoljan pa je uputila molbu za novu pomoć od vladara. Kotarske sudije je obavezala da i dalje podstiču spahije na pomaganje seljaka a seljake da se potrudu da zarade što više novca i zasade što više povrća i baštenskih useva. Pošto je cena žitarica i dalje bila u porastu, jer je bio dozvoljen izvoz u obližnje »nemačke zemlje«, Skupština se odlučila na uzimanje novca iz kontribucione i drugih kasa, kojima je upravljala, a podžupanu naložila da što pre sklopi ugovor s trgovcima o isporuci žitarica makar ih morao odmah isplatiti.⁷²

U toku februara 1817. podžupan je uspeo da od jevrejskih trgovaca Jude i Obermajera kupi 1.500 merova ječma i prosa, a spahiluci su pristali da daju predujam i pomognu da se žitarice što pre prenesu iz Rugvice. No, oskudica

⁷⁰ Isto, 157.

⁷¹ Isto, Zagrebačka žup., Kongregacija od 7. I 1817, art. 2, 3.

⁷² Isto, Kongregacija od 8. II 1817, art. 1.

je i dalje trajala; kotarske sudije su Županijskoj skupštini podnosile izvještaje o gladnima i donosili hleb kojim se narod hranio a lekari upozoravali na povećanu smrtnost i opasnost od epidemija.⁷³

Krajem maja Županijska skupština je obavještena da će grof Karlo Ziči, veliki župan Požeške županije, u svojstvu kraljevskog komesara doći u Slavoniju radi razmatranja stanja u Požeškoj, Virovitičkoj i Zagrebačkoj županiji, zbog čega se Skupština sastala 3. juna 1817. radi uputstava svojoj delegaciji koja će izaći pred komesara. Tom prilikom na Skupštini je konstatovano da su spahiluci i žitom i novcem pomagali svoje podanike ali da o tome nemaju odgovarajuće priznanice. Na pitanje, upućeno od komesara, koliko je stanovnika u pojedinim selima ugroženo glađu, Skupština je odlučila da odgovori da nikoga ne može posebno izdvojiti pošto su nestašica i glad postale opšte i svima zajedničke nevolje. Na pitanje, pak, da li je bilo bolesti i umiranja zbog gladi, odgovorila je da su mnoga lica već pomrla od gladi te da smrtnost raste iz dana u dan. Prema njenim proračunima narodu je do žetve bilo potrebno još 10.000 merova prosa i ječma, koje su trgovci sada nudili po pravednoj ceni i na višegodišnju otplatu (verovatno zbog priliva stranog žita u Trst i jadranske luke).

Komesar grof Ziči primio je županijsku delegaciju na dan 10. juna i ocekivao da je zahtev za 10.000 merova žitarica preteran; umesto traženih 1.000 merova heljde za setvu, odobrio je 500 merova, a zatim je Županiji odobrio zajam od 60.000 forinti b. v. uz 5% kamate s rokom dvogodišnje otplate. Pošto je zatražio da se na svaki način obavi setva a lekari energičnije pozabave suzbijanjem bolesti, otpustio je županijske delegate koji su Skupštini saopštili te povoljne vesti.⁷⁴

Budući da je, kao posvuda između Save i Drave, urod 1817. godine bio osrednji a setva na vreme obavljena, akutno pitanje gladi je i u zagrebačkoj županiji konačno počelo da odlazi u zaborav. Ostalo je samo pitanje dugova, koje je postalo utoliko teže što su cene žitarica sada znatno opale pa je seljak teže dolazio do potrebnog novca. Županijska skupština je na to skrenula pažnju dvoru i uspela da car 1818. oprosti kamatu na poslednji zajam od 60.000 forinti. Posle toga usledile su njene molbe radi produženja otplate dugova.⁷⁵ Koliko je u tome uspela, teško je reći.

⁷³ Isto, Kongregacija od 4. III 1817, art. 2. — U periodu novembar 1815—juni 1817. županijski lekar je nailazio na malariju, reumatične groznice i dizenteriju, koje je objašnjavao slabom ishranom. Od gladi su umirali i odrasli i deca koju lekar nije smeo da vakciniše pošto su bila tako izglednija da ne bi podnela vakcinu a to bi uticalo na roditelje (koji su se razišli kojekuda u potrazi za hranom) da ubuduće uopšte ne dozvole vakcinisanje dece (isto, fasc. CX, 1810—1818, Izveštaji od novembra 1816. i 1817. godine).

⁷⁴ Isto, Kongregacija od 3. VI 1817.

⁷⁵ Isto, Kongregacija od 5. V 1818, art. 14. — Dugovi su teretili i plemstvo, o čemu je I. Ignjatović-Tkalac u delu Uspomene iz mladosti u Hrvatskoj (Beograd 1925, 46—47) zapisao:

»Zelenaštvo se užasno razvilo, i to zelenaštvo najviše je ubilo agrarne posjednike, kaošto se u svoje vrijeme zbilo i u Poljskoj. Da se nekako drže na površini, uzimali su zajmove nominalno sa 10 i 12%, a kako nijesu mogli vraćati dug u gotovom novcu, plaćali su prirodinama, vinom, žitom, šljivom (za pečenje rakije), sijenom, drvom (za građu i gorivo). A vjerovnici su sve to preuzimali upravo za

Oskudica hrane, koja je počela zbog nepogoda 1813, a svakako i kao posljedica dugogodišnjih ratova, zahvatila je sve habsburške zemlje a naročito teško je pogodila hrvatske županije koje su se s mukom prehranjivale i u srećnijim vremenima. Iz godine u godinu županije su se suočavale s glađu među seljaštvom, apelovale na vlastelinstva i vrhovne organe vlasti radi pomoći u žitaricama i novcu, posezale za svim sredstvima a na seljake vršile pritisak radi štednje, zarade, intenzivne setve i samopomoći. Vrhovne vlasti su s početka više pribegavale savetima nego realnoj pomoći, ali su kasnije davanjem zajmova u novcu i preuzimanjem vojske na snabdevanje erara, pripomogle da glad ne odnese više žrtava i potpuno ne ruinira seljakovo gazdinstvo na koje je, ipak, pao teret otplate zajmova kako od onih od erara tako i onih od trgovaca koji su u toku gladi višestruko podizali cene žitarica, nastojeći da visokim cenama doskoče devalvaciji i nestabilnosti valute.

sramotno niske cijene tako, te su kamate iznosile i 30 i 40%. Ili, posjednici zemljišta nastojali su, da sebi tako pomognu, što su dio svoga alodijalnoga posjeda ili dio svojih podanika s kućom i zemljištem založili. Mnogom ekonomu-vlastelinu, koji imadaše po 50 i više podaničkih kuća, ne preostade tako na koncu do li 5 ili 6. A s tim ograničenim posjedom, dašto, da nijedan nije mogao obrađivati svoj imetak kako treba, te je posve osiromašio.«

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXXI—XXXII

1978—1979

Redakcijski odbor:

IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE
ZAGREB